

Kauhu ja lukijuus
lastenkirjallisuudessa.
Dialogimuotoon kirjoitettu katsaus

—

Susanne Ylönen & Päivi Heikkilä-Halttunen

P

—

äivi: Yksi voimakkaimmista lapsuuteni lukumuistoista on Vuokko Mujeen ja Seppo Lindquistin kirja *Havukkavuoren musta lintu: tarinoita kummituksista ja hengistä* (1974), joka perustuu vanhoihin suomalaisiin kummitustarinoihin. Pystyn yhä palauttamaan mieleeni sen nautinnon, joka syntyi Seppo Lindquistin tussipiirtimen visualisoimista kummitustarinoiden karskeista talonpoikaisyhteisön jäsenistä ja Vuokko Mujeen tarinoista huokuvasta kalman tunnusta. Kolkon tunnelman kontrastina oli kuitenkin sopivassa suhteessa myös hellyttäviä hahmoja, erityisesti Lapsiketun tarinassa, joka oli suosikkini. Se kertoo metsänpeittoon eksyvistä tytöistä, jonka metsänhaltia taikoo ketuksi. Tyttö yrittää palata kotiin, mutta äiti häätää hänet pois pihapiiristä ja niin tyttö jatkaa elämäänsä kettuna ja äiti ikävoi lastaan.

Havukkavuoren makaaberin kummituskuvaston vastapainona luin Hannu Mäkelän *Herra Huu* -kirjoja, joissa pieni musta mies uskoo voivansa pelotella lapsia. Herra Huu suhtautuu tehtäväänsä velvollisuudentuntoisesti mutta risti-riitaisesti. Pelottelun yritykset menevät yleensä pahasti pieleen.

Hannu Mäkelä on kertonut pelänneensä pimeää aina murrosikään asti, joten herra Huun hahmolla on ollut tekijälleen myös terapeuttinen merkitys.

Herra Huu asettuu mielestäni kiinnostavaan jatkumoon Tove Janssonin mörön kanssa. Mörköhän on yksi lastenkirjallisuuden dramaattisimmista ja traagisimmista hahmoista. Olemukseltaan mörkö on hyytävä: sen kosketus jäädyttää kaiken. Sisimmässään se on kuitenkin yksinäinen.

Herra Huun ja mörön kaltaisia paradoksaalisia hahmoja löytyy paljon myös nykylastenkirjoista.

Kirjassani *Minttu, Jason ja Peikonhäntä, lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista* (2010) kartoitin Suomessa ilmestyneen kuvakirjallisuuden erilaisia variaatioita työstää kipeitä, vaikeita, haastavia tai aiemmin tabuina pidettäviä aiheita. Aineistosani oli useampia kuvakirjoja, joissa taltutetaan yöllistä pimeän pelkoa ja kesytetään sängyn alla asuvat möröt. Säännönmukaisesti lapsi selittää pelkonsa. Suoranaisen kauhun tunteet eivät oikein tunnu sopivan lastenkirjallisuuden onnelliseksi kiertyvään perusvaateeseen.

Susanne: Lapsuuden lukukokemuksista aloittaminen on varmasti tässä yhteydessä perusteltua.

Minä en osannut aivan pienenä arvostaa kauhua, vaan pidin esimerkiksi Saksan suvun kautta kohtaamiani kuvatarinoita, kuten Wilhelm Buschin Maxia ja Moritzia, ahdistavina. Buschin tarinat eivät tosin ole kauhua genremielessä, vaan pikemminkin humoristisia varoitustarinoita, mutta niissä esiintyviä rangaistuksia voidaan pitää jossain määrin kauhistuttavina kerronnan kepeydestä huolimatta. Ensimmäisiä lastenkirjoja, joita lukiessani tai kuunnellessani nautin pelon ja jännityksen tunteista, olivat Lea Pennasen *Piilomaan Pikku Aasi* (1968), jota meille luettiin päiväkodissa, ja Michael Enden *Momo: merkillinen*

tarina harmaista herroista ja tytöstä joka antoi ihmisille takaisin ajan (saksankielinen alkuteos 1973), jonka luin yksinäni, kun olin oppinut lukemaan.

Taidekasvatuksen opintojen myötä kiinnostuin nimenomaan rumuudesta ja epämiellyttävästä taiteesta sekä lapsuuden tutkimuksesta ja päädyin tarkastelemaan kauhun estetiikkaa kuvakirjoissa. Nyt lempikirjailijoihini kuuluvat esimerkiksi Edward Gorey ja Shaun Tan. Goreyn kuvakirjat ovat täynnä ihastuttavan epämääräiseksi jäävää goottikauhua ja Tan puolestaan käsittelee monia vaikeita teemoja, kuten masennusta, äärimmäisen kauniisti. Kummatkin ovat ansioituneita paitsi kirjailijoina ja kuvittajina, myös kuva- tai lavataiteen puolella yleisemmin.

Tässä välissä onkin ehkä hyvä korostaa sitä, etten tutkimuksessani tarkastele kauhua lastenkulttuurissa niinkään genrenä kuin tyylitekijänä tai yksittäisinä elementteinä, jotka saatetaan tulkita kauhistuttaviksi ja samalla joko inhottaviksi, ahdistaviksi tai viihdyttäväksi. Tähän näkökulmaan päädyin, koska monet kauhua sisältävät lastenkirjat – eritoten kuvakirjat – eivät välttämättä ole kokonaisuudessaan kauhukirjoja. Usein ahdistavimmat ja pelottavimmat sisällöt löytyvät kuvakirjoissa niistä kirjoista, joita ei lueta kauhugenren alle, vaan jotka kategorisoidaan osoittamalla tavalla ”kipeiksi” tai ”vaikeiksi” aiheiksi.

Varsinaisia kauhuhahmoja, kuten kummituksia, hirviöitä ja vampyyreja käsitellään kuvakirjoissa pehmenneysti. Useimmat kuvakirjojen hirviöt käyttäytyvät melko epähirviömäisesti ja pelkäävät tai ovat kilttejä, kuten Allu Tuppuraisen Pikku Kakkosesta tuttu ”hirmuinen” Rölli-peikko. Ne säilyttävätkin nähdäkseni lähinnä viitteellisen yhteyden todellisiin kauhugenren edustajiin. Viitteellisellä kauhulla tarkoitan sitä, että lapsille suunnatut kauhuhahmot saattavat söpöydestään ja pelokkuudestaan huolimatta edelleen käsitellä samoja teemoja kuin kauhugenrestä tutut hirviöt yleensä: toiseutta, tiedon ja uskon rajoja, pelkoja, kuolemaa (Greenberg 2009; Ylönen 2016).

Minusta on kiinnostavaa, että nostat esiin sen, miten Herra Huu oli terapeutin tekijälleen ja miten Mörkö saattaa pelottavuudestaan huolimatta lievittää lasten pelkoja. Samat argumentit löytyvät myös Michael Kloranin kuvakirjan *Zombies: The Stinking Dead* (2014) alkupuheesta, jossa Kloran kertoo, että zombien piirtäminen oli hänelle jo lapsena tapa hallita nimenomaan zombeja koskevia pelkojaan. Terapeutin ajatuksessa havainnollistuva psykologisointi onkin yksi tavallisimpia tapoja selittää kauhun viehätystä. Pelkojen käsittelyn ohella voidaan myös ajatella, että kauhutarinat auttavat meitä ulkoiluttamaan tuhovoimaisia viettejämme turvallisesti tai että ne tarjoavat mahdollisuuden niin sanottuun katharttiseen tunteiden poistamiseen tai puhdistumiseen (Freud 2003; Aristoteles 1967; Heinonen et. al. 2012).

Nämä selitykset tekevät kuitenkin kauhun viehätyksestä sinänsä toissijaisen. Ikään kuin kauhistuminen ei voisi olla itsessään tavoiteltavaa, vaan sillä tulee aina olla kasvattava, sosiaalinen tai psykologinen funktio.

Päivi: Aikuisen tietoinen halu kasvattaa ja kouliu lapsilukijaa tuottaa usein tyhjänpäiväistä lastenkirjallisuutta.

Kriitikon työssä innostun usein kirjoista, jotka haastavat lukijansa – sekä lapsen että aikuisen – jollakin tavalla, joko kuvituksen tai tarinan suhteen.

Suoranaista kauhua ei kotimaisista kuvakirjoista minunkaan mielestäni löydy.

Pikkulasten kuvakirjoille ominainen heleä värimaailma jo itsessään laimentaa esimerkiksi pimeänpelkoa työstävää teemaa. Visuaalisen uskottavuuden sijasta koetaan tärkeäksi sananmukaisesti tuoda synkkä asia päivänvaloon ja osoittaa se näin täysin turhaksi. Kuvakirjoissa pelkoja tunnutaan myös lähtökohtaisesti vähättelevän, esimerkiksi pelon kohde paljastuu itsekin jollakin tavalla vajavaiseksi (esim. Petra Heikkilä: *Sukkahukka*, 2002; Nina Haiko: *Mörön unisukat*, 2007).

Lapsen pelkoja työstetään kuvakirjoissa toisinaan myös vaihtamalla näkökulmaa: Magdalena Hain ja Saana Nyqvistin kääntökuvakirjassa *Mörkö Möö ja Mikko Pöö* (2012) voi samastua yläkerrassa asuvan pojan mörköpelkoon tai kellarissa asuvan mörön ihmispelkoon.

Lapsen pelkojen työstäminen jää kuitenkin varsin usein viihdyttämisen jalkoihin.

On kiinnostavaa lukea rinnakkain Maurice Sendakin kuvakirjaklassikkoa *Hassut hurjat hurjat hirviöt* (alk. *Where the Wild Things Are* 1963, suom. 1970), Julian Donaldsonin & Axel Schefflerin *Mörkyli* -kuvakirjoja sekä Suna Vuoren & Katri Kirkkopellon kuvakirjaa *Hirveää, parkaisi hirviö* (2005). Niissä kaikissa hurja mörkö kuvataan kuitenkin hellyttävänä ja jopa pajaukseen houkuttelevana hahmona. Hirviöiden herttainen olemus ikään kuin vetää maton lukijan pelkotuntumusten alta.

Erilaiset pelonaiheet kuuluvat jokaisen lapsen normaaliin kehitykseen ja lapsuusajan pelkoihin suhtaudutaan usein vähättelevästi.

Harvassa ovat kuvakirjat, jotka siekailematta kuvaisivat lapsen todellisia pelkotiloja. Aino ja Ville Tietäväisen, tyttären ja isän, yhteinen projekti *Vain pahaä unta* (2013) on juuri tästä syystä kiinnostava kuriositeetti. Ville Tietäväisen groteski sarjakuvakerronta yhdistettynä tyttären unipiirroksiin on kaukana lapsen pelkojen visuaalisesta sievistelystä. Kirja näyttää hienosti, kuinka tärkeää painajaisia ja pelkotiloja kokevalle lapselle on tuntee tulevaisuuden kuulluksi ja saada myötätuntoa.

Lastenkirjallisuuden paradoksihan on, että aikuinen kirjoittaa ja kuvittaa lapsille asioista, joita itse pitää tärkeinä. Tietäväisten kirjassa kertojan näkökulma on lapsella, käsittelee hän kirja hänen omia painajaisiaan. Pelkoja ei voi kategorisoida, jokainen pelko on uniikki ja siksi niin erityinen.

Vain pahaä unta osoittaa upeasti, kuinka absurdeista asioista lapsi loihitii painajaisia. Silti kirjassa on myös huumoria, mutta se syntyy nimenomaan lapsen

ja aikuisen maailman kontrastista, kun sirkeäsilmainen lapsi painajaisistaan huolimatta uupumatta jaksaa kyseenalaistaa ja tarkkailla ympäristöään, siinä missä lapsen vanhemmat kärsivät selvästi jatkuvan yöheräilyn takia huomattavasta univajeesta!

Lapsen kuulluksi tuleminen toteutuu myös valokuvaajan ja dokumentaristin Verna Kovasen *Näkymättömät – Invisibles* -valokuvakirjassa, jossa 3–8-vuotiaat lapset kertovat omista mielikuvitusystävistään. On kiinnostavaa, että ne eivät ole yksioikoisen herttaisia kavereita, vaan mukaan mahtuu myös kummituksia ja jäynän tekijöitä.

Toinen kunnianhimoinen kuvakirja, joka on perusteltua nostaa tässä esiin, on Jon Klassenin *Haluan hattuni takaisin* (2013). Siinä karhu lähtee etsimään kadonnutta hattuaan ja haastattelee metsän eläimiä. Syyllinen löytyy, ja sille käy lopulta hyvin huonosti. Kirjaa lukeva aikuinen ei välttämättä edes oivalla kirjan traagista ydintä, mutta tarinaa kuunteleva lapsi hoksaa kyllä heti tarinan makaaberin luonteen. Omien pelkojen työstämisen sijaan tässä kuvakirjassa lapsi saa miettiä moraalin ja etiikan suuria kysymyksiä.

Susanne: Jon Klassen on loistava! Edellisen kirjan jatko-osana ilmestynyt pikkukalasta kertova *This is Not My Hat* (2012, ei suom.) on yhtä lailla oivaltava. Kaikkea ei kerrota, vaan tarinan huippukohta, jossa iso kala hakee pikkukalan varastaman hatun takaisin, tapahtuu sivujen ulkopuolella siten, että pikkukalan itsepetoksen tajuamiseen liittyvä ylemmyyshuumori päihittää vihjatusta väkivallasta kauhistumisen niin, että lopputulos on ennen kaikkea viihdyttävä.

Esiin tulleet esimerkit osoittavat, että kauhun kautta työestetään niin arkisia, kehityksellisiä pelkoja kuin myös eettisiä kysymyksiä. Eettisten kysymysten osalta kiinnostavan ryhmän muodostavat myös holokaustia ja muita kansallisia tragedioita käsittelevät lastenkirjat, joita on lastenkirjojen tutkimuksessa arvosteltu vuoroin liiasta pehmentämisestä ja vuoroin siitä, että kansallisia traumoja halutaan ylipäättään käsitellä nimenomaan lastenkirjojen kautta (Baer 2000; Kidd 2005; Connolly 2008). Onkin tavallaan ristiriitaista, että yhtäältä kipeitäkin aiheita halutaan käsitellä lasten kanssa, vaikka toisaalta käsitteilyä vaikeuttavat monet lastenkirjallisuuden kohdistetut odotukset ja käsitykset, kuten esimerkiksi kasvattavuuden ja viihdyttävyyden premissit ja suojelunhalu.

Olen itse yrittänyt järjestää ja kategorisoida lastenkirjallisuuden kauhuja, jotka ulottuvat absurdista unikauhusta enemmän tai vähemmän seikkailullisten ja mahdollisesti dystooppisten tarinoiden kautta söpöihin pikkuhirviöihin ja makaaberiin viihdyttävyyteen puhumalla esteettisistä valinnoista, kuten esteettisestä ylevöittämisestä, estetisoinnista ja esteettisestä härmistämisestä. Ylevöittäminen tarkoittaa tässä yhteydessä jonkinlaisen filosofisen tai psykologisen arvon tunnustamista ja siihen liittyy nähdäkseni eräänlainen kontrollista luopuminen ja kauhulle antautuminen. Estetisointi puolestaan liittyy pitkälti pehmentämiseen ja söpöilyyn ja se palvelee ennen kaikkea kauhistuttavien kokemusten hallintaa. Näihin verrattuna härmistäminen esteettisenä, ei

Lastenkirjojen kauhujen kohdalla onkin kiinnostavaa kysyä, kenen peloista niissä lopulta on kyse.

luonnontieteellisenä, käsitteenä viittaa prosessiin, jossa pelottava asia otetaan haltuun eräänlaisen alentamisen tai rumentamisen kautta (Korsmeyer 2011; Ylönen 2016).

Tietäväisten *Vain pahaä unta* näyttäytyy minulle ennen kaikkea kauhua ylevöittävä, koska se ottaa käsittelemänsä kauhut vakavasti ja antautuu niille tarjoamatta käsittelemilleen painajaisille tyhjentäviä selityksiä. Suna Vuoren & Katri Kirkkopellon *Hirveää, parkaisi hirviötä* olen puolestaan käsitellyt estetisointia havainnollistavana teoksena, sillä siinä käsiteltyjä eksistentiaalisia pelkoja pyritään hallitsemaan nimenomaan mainitsemillasi pehmentävillä kerronnan tavoilla, jopa jonkinlaisen pelkojen vähättelyn kautta. Härmistäminen puolestaan näkyy esimerkiksi juuri makaaberissa ilmaisussa. Klassenin huumorissa on härmistäviä ulottuvuuksia, mutta hyvän esimerkin tarjoaa myös Laura Ruohosen Päätäi Väätäinen kirjassa *Yökyöpelit* (2008).

Lastenkirjojen kauhujen kohdalla onkin kiinnostavaa kysyä, kenen peloista niissä lopulta on kyse. Mainitsemasi vähemmän kivat mielikuvitusystävät saattavat tuntua aikuisista erityisen karmivilta, koska ne haastavat ajatuksen lapsuuden viattomuudesta ja paljastavat, että lapsen mieli on meille aikuisille tavallaan vieras, vaikka kaikki ovat joskus olleet lapsia. Vierautta luovat esimerkiksi ajallinen etäisyys ja siitä johtuva unohtaminen sekä lapsuuteen liitetyt romantisoivat ja viattomuutta korostavat käsitykset, jotka tekevät kauhun ja lapsuuden yhdistelmästä yleisesti paradoksaalisen tuntuisen ja kielletyn ja toisaalta genremielessä niin toimivan tehokeinon.

Päivi: Sekä suullisen kummitustarinaperinteen että kauhusta ammentavan lastenkirjallisuuden pitkää suosiota selittää vastaanottajalle annettu pelkokertoi-
men sääntelymahdollisuus: kummitustarinan kuulija tai kirjan lukija kykenee visualisoimaan tarinan mielikuvituksessaan oman sietokykynsä mukaiselle tasolle. Samasta syystä pelottavien kirjojen lukeminen on monin verroin turvallisempaa kuin kauhuelokuvien katsominen.

Kirjallisuuden yksi ylivertainen tehtävä on valmistaa elämän erilaisiin haasteisiin eräänlaisen kuivaharjoittelun kautta: kaikkea ei tarvitse itse kokea,

vaan voi samastua kirjan sankareiden edesottamuksiin ja saada näin omassa elämässä sovellettavaa kokemusta. Lastenkirjallisuus siis antaa lapselle väylän pelätä turvallisesti. Tarinaan heittäytyminen voi jännittää ja jopa pelottaakin lasta, mutta pelko lientyy tai poistuu kokonaan tarinan loppuun mennessä.

Susanne: Mainitsemasi lukijan lukuprosessissa harjoittama itsesäätely asettuu kiinnostavaan vuoropuheluun lastenkirjallisuutta tuottavien aikuisten itse-sensuurin ja lastenkirjallisuutta rajoittavien normien kanssa.

Visualisoinnin osalta olen sitä mieltä, että kuvan tekemisen tai sanoittamisen voi jo itsessään nähdä jonkinlaisena haltuunottamisena aivan kuten kuvan sotkemisen tai kirjojen tuhoamisen (Laukka 2001). Usein ajatellaan, että kuvat ovat tarinan pelottavin osa ja että lapsen mielikuvitus säätelee pelottavuuden astetta, jolloin kuvattomat tarinat olisivat vähemmän pelottavia kuin kuvatarinat. Silti kuka tahansa, joka on yrittänyt laittaa paperille pahimmat pelkonsa, tietää, että kuvitelman todentuntuisuutta on hankala tavoittaa piirroksessa. Monissa kauhutarinoissa hirviön paljastuminen on itse asiassa jollakin tapaa helpottavaa, vaikka hahmo olisikin ulkomuodoltaan kauhistuttava. Siksi väit-täisinkin, että pelottavinta on kasvoton ja nimetön kauhu, se, mitä ei sanota. Tälle ajatukselle perustuu esimerkiksi Voldemortin nimen lausumisen kielto J. K. Rowlingin *Harry Potter* -kirjoissa.

Kirjoja lukiessa jo se, että lukija itse määrittää lukunopeuden, toimii hallin-takeinona. Kirjoista puuttuu myös elokuvien äänimaailma, jolla on usein suuri rooli kauhutunnelmien luojana. Tähän liittyen tulee kuitenkin muistaa, että esi-merkiksi kuvakirjoja luetaan usein ääneen, jolloin viimekäden säätelystä vastaa lopulta aikuislukija, joka voi niin pehmentää kuin myös luoda kauhutunnelmia äänellään. Huomionarvoista onkin se, että huolipuheen leimaamassa, riskejä korostavassa ilmapiirissä moraalisten paniikkien kohteeksi ovat joutuneet nimenomaan kauhusarjakuvat ja audiovisuaaliset sisällöt, eivätkä niinkään kuva- tai lastenkirjat. Yhtäältä tässä syytä voi hakea kuvapelosta ja toisaalta siitä, että sarjakuvat olettavat yksin lukevan lapsen, kun taas esimerkiksi kuva-kirjoja luetaan usein aikuisen esiliinan kanssa (Sanders 2013).

Räävittömimmät, härmistävimmät näkökulmat kauhuun löytyvätkin usein virallisen, aikuisten hallinnoiman lastenkulttuurin ulkopuolelta, lasten itsensä tuottamasta loru- ja vitsikulttuurista. Minua kiinnostaisikin kuulla, miten sinä lastenkirjallisuuden kriitikkona ja kirjavinkkarina suhtaudut tällaiseen vulgaa-riin kauhuun.

Päivi: Koululaisvitsit ovat edelleen lasten ja varhaisnuorten suosiossa. Pirkko-Liisa Perttula on toimittanut useampia yksinomaan kauhuaiheita sisältäviä koululaisvitsikokoelmia, jotka hyödyntävät alunperin ääneen kerrottujen kum-mitustarinoiden makaaberia tenhoa. Tihentyvä jännitys laukeaa esimerkiksi tarinan absurdiin ja mielivaltaiseen äkkikäänneeseen tai kertojan äänen korot-tamiseen, joka havahduttaa kuulijan pois kauhutarinan taikapiiristä.

Varhaisnuorten- ja nuortenkirjoissa kauhua ja jännitysjuonta voi tarkastella myös osana lukemaan houkuttelemisen strategiaa: tiheätunnelmainen kauhukuvasto naulitsee nuoren kirjan ääreen. Kauhukirjallisuuden suosimat teemat versovat juuri nyt rehevinä varhaisnuorten- ja nuortenkirjallisuuden puolella – yhtälailla pararomantiikassa, dystopioissa ja dekkareissakin. Kirjallisuuskasvattamisen näkökulmasta en pidä tätä kauhukoukkaa lainkaan pahana metodina.

Huoli lasten ja nuorten vähentyneestä vapaa-ajan lukemisesta on Suomessa lisääntynyt parin vuoden aikana. Kouluissa kiertävät kirjavinkkarit ovat havainneet, että kummitus- ja kauhutarinat vetoavat penseästi lukemiseen suhtautuviin poikiin. Marko Hautalan kauhuromaanin *Kuokkamummon* (2014) ensimmäisten kappaleiden lukeminen on todettu varmaksi keinoksi syyttää yläkoulukaisten poikien kiinnostus kirjaa kohtaan. Myös Mikael Niemen nuortenromaanit *Verenimijät* ja *Kirkon piru* (2002 ja 2003) ovat kalmanlöyhkäsään lukijan veret seisauttavia lukuelämyksiä, jotka tekevät kunniaa vanhalle kauhukirjaperinteelle.

Suomessa on nykyisin jopa kauhuun erikoistuneita kirjavinkkareita, mm. kirjastonhoitaja Reetta Saine, joka toimitti 2007 pitkäaikaisen vinkkauskokemuksensa pohjalta valikoimaluettelon Suomessa ilmestyneestä lasten ja nuorten kauhukirjallisuudesta.

Ala- ja yläkoulun opettajien kauhugenren tuntemus ei ole aina kovin syvälistä: kauhu nähdään vain halpana ”bulkki”viihteenä (esim. yhdysvaltalaisen R. L. Stinen *Goosebumps* ja *Nightmare room* -sarjat).

Viime vuosina on toimitettu useita kokoelmia kansanperinteen aavetariinoista nuorille lukijoille (Kirsti Mäkinen: *Kruunupäinen käärme ja muita Suomen kansan tarinoita* 2012 ja Anneli Kanto toim.: *Kuollut kulkee, Tarinoita kalman majoilta* 2006), jotka sopisivat äidinkielen ja kirjallisuuden tuntien materiaaliksi. Myös kauhukirjallisuuden kanonisoituja klassikkoja pidetään kiitettävästi saatavilla uusien painoksien ja suomennoksien. Siksi toivoisin, että opettajien tietämystä kauhugenrestä voitaisiin eri tavoin lisätä.

Taannoisen Harry Potter -buumin vanavedessä monet fantasiaa lapsille ja nuorille kirjoittavat suomalaiset kirjailijat (mm. Eija Timonen, Ritva Toivola, Sari Peltoniemi, Maria Turtschaninoff, Siri Kolu, Mila Teräs, Magdalena Hai, Tuutikki Tolonen) ovat innostuneet ammentamaan suomalaisen kansanperinteen mytologisista hahmoista: näkit, maahiset, jättiläiset, peikot, noidat ja staalet ovat tehneet todellisen joukkoinvaasion lasten- ja nuortenkirjallisuuteen.

Kirjavinkkareiden tavoitteenahan ei ole arvottaa teoksia, vaan ensi sijassa herättää kiinnostus vinkattaviin kirjoihin ja auttaa lapsia ja nuoria löytämään heitä kiinnostavia teoksia.

Susanne: Edellä esittämäsi huomiot johdattavat meidät kauhun arvostusta koskevaan keskusteluun.

Nähdäkseni perinteisiä kansantarinoihin ja satuihin tai mytologioihin pohjaavia kauhutarinoita arvostetaan usein juuri niiden perinteikkyyden

vuoksi. Ajatellaan, että ne ajattomuutensa vuoksi käsittelevät ihmisyyden syviä, psykologisesti kiinnostavia kysymyksiä, joihin myös kauhuhahmot ja erilaiset pelot liittyvät olennaisesti. Kuuluisimpiin kauhusingäköjen puolustuspuheisiin kuuluukin esimerkiksi Bruno Bettelheimin ([1976] 1984) Satujen lumous, merkitys ja arvo.

Fantasia on nähdäkseni kivunnut tähän arvostettuun kastiin Tolkienin ja Rowlingin kaltaisten nimien myötä, mutta muuten viihteellistä, sarjatuotettua kauhua saatetaan pitää edelleen, kuten sanoit, ”halpana” ja jossain määrin huonona. Arvottaminen ei ehkä kuulu kirjavinkkarin työnkuvaan, mutta kriitikolta sitä varmasti odotetaan ja siltä on vaikea välttyä myöskään tutkijana. Vaikka kauhu sinänsä on genrenä noussut varteenotettavaksi tutkimuskohteeksi, se assosioituu suuren yleisön mielessä usein ensimmäisenä splatter-tyyppiseen ”alimman kastin” ruumiskauhuun, jonka kulutusta ja tutkimusta joutuu usein puolustelemaan. Lois Lowryn *The Giver* (1993) on hyvä esimerkki palkitusta ja koululukemistoihin etabloituneesta teoksesta sisältämästään kauhusta huolimatta tai juuri sen vuoksi, mutta silti kauhua edustamaan nousevat yleisessä puheessa usein tuotetut kauhusarjat, kuten juuri R. L. Stinen *Goosebumps*-sarja tai uudempi *Monster High* -tuoteperhe.

Olen itse keskittynyt tutkimuksissani ennen kaikkea kuvakirjojen kauhuihin, mutta on selvää, että kauhusingäkö ja kauhistuttamaan pyrkivät tyyllivalinnat ovat sitä näkyvämmiä esillä, mitä vanhemmille lapsille teokset on suunnattu.

Kauhua koskevan arvottamisen osalta on kiinnostavaa, että nostat esiin sen, kuinka sillä saadaan houkuteltua poikia lukemaan. Omasta tämän hetkisestä tutkimusaineistostani tällaisen esimerkin tarjoaa Julia Dweckin ja Mark Draiseyn *Zombie-Kids: A Fun Book of Zombie Fans* -kuvakirja, joka on julkaistu KiteReader-sarjassa, sarjassa, joka pyrkii omien sanojensa mukaan tarjoamaan lukutaitoa parantavia työvälineitä lapsille ja vanhemmille. Tämän pyrkimyksen valossa näyttää siltä, että varsinkin humoristisempaa kauhukirjallisuutta lähestytään lähinnä välineellisesti: asiana, joka saa jopa lukemista karttavat pojat lukemaan, ei asiana, jota voisi arvostaa itsessään. Olisikin yllättävää, mikäli Andy Griffithsin pylly-kirjat, kuten esimerkiksi *The Day My Bum Went Psycho* (2001) ja *Zombie Bums From Uranus* (2003) nousisivat joku päivä klassikkoasemaan.

Päivi: Roald Dahlin suosituissa ja jo klassikon asemaan yltäneissä lastenromaanissa on myös monenlaisia iljetyksiä sankareina, ja heidän rujoa ulkomuotoaan, eritteiden koostumusta ja vulgaarisuutta kuvataan erittäin antaumuksellisesti (esim. *Iso kiltti jätti* ja *Nilviöt*). Dahlin yhtenä manttelinperiijänä Britteissä pidetään David Walliamsia, jonka läpimurto lastenkirjailijana oli vuonna 2009 ilmestynyt *Mr Stink* (suom. *Herra Lemu*). Tavallinen lapsi esitetään näihden löyhkäävien ällötysten täydellisenä vastinparina.

Lastenkirjallisuuteen yhä kuuluva tasapainoilu kasvatuksen ja viihdytyksen välillä on otollinen kasvualusta aikuisten moraalipaniikille. Aikuinen haluaa

vaieta lastenkirjallisuuden käsittelemät arat, vaikeat, pelottavat aiheet. Hannele Huovin ja Jukka Lemmetyn *Miinalan Veikon nyrkkeilykoulu* on tästä hyvä esimerkki myös väitöstutkimuksessasi.

Uskoisin, että nykylapset ovat karaistuneet työstämään monia sellaisia aiheita, joista aikuinen mukavuudenhalunsa tai oman estoisuutensa takia haluaa vaieta.

Jukka Laajarinteen ja Elina Warstan *Multakutri ja suon salaisuus* (2017) on moniulokkeinen kuvakirja, joka assosioi kansansatuihin ja klassiseen sadustoon ylipäättään. Multakutri-tyttö asuu köyhien vanhempiensa kanssa keskellä metsää. Yöllä joku tunkeutuu pihapiiriin ja syö yhden kanan. Tyttö on jälkiviisas ja sanoo vanhemmilleen, että vahtikoira olisi onnistunut välttämään tuhotyöt. Tyttö on rakentanut koiralle kopinkin valmiiksi. Multakutri lähtee pelottomasti selvittämään syyllistä: ”Pienen tytön on tehtävä, mitä pienen tytön on tehtävä. Multakutri pakkasi mukaansa sienikirjan ja sieniveitsen, kasvioppaan, kiikarin ja haulikon... ja saapasteli syvälle suureen metsään.”

Tuholainen on riehunut metsässä, syönyt marjamättäät tyhjiksi ja myllännyt sammalet.

Multakutri zuumaa lähemmäs suolammella elämöivää otusta kiikarillaan, eikä kavahda sen nahkaisia siipiä, pitkiä teräviä kynsiä, verkkosilmiä, imukupilonkeroita, kunnes tämä hirveä otus, Kuklu, lähtee ajamaan tyttöä takaa.

Kesken takaa-ajan Multakutri kuitenkin äkkiä voimaantuu, se kääntyy takaa-ajajaansa kohti ja huutaa punaisena raivosta koirankoulutuskomentoja Kuklulle. Seuraa dramaturgisesti yllättävä äkkikäännös: Kuklu lähteekin lauhkeasti tytön matkaan ja majoittuu kesytettynä sille jo aiemmin rakennettuun koppiin Multakurin kodin edustalle.

Eli tässä kuvakirjassa – tulkintani mukaan – lapsi kesyttää ulkopuoliset hirviöt ihan itse, jopa ilman vanhempiensa tukea ja apua!

Tällainen lapsen kaikkivoipaisuuden kuvaaminen tuntuu kutkuttavalta. Lapsi ratkaisee myös vanhempia vaivaavat ongelmat kädenkäänteessä pelottoman ja radikaalin toimintansa avulla.

Susanne: Kuvaamassasi Multakutrin tarinassa, kuten myös *Miinalan Veikon nyrkkeilykoulussa*, kauhuhisällöt ovat tapa kuvata ja käsitellä rohkeutta. Yksi tapa käsitellä kauhun viehätystä onkin nähdä se rohkeuden ehtona. Ei voi olla rohkeaa, ellei antaudu vaarojen valtakuntaan.

Haluaisin kuitenkin näin lopuksi palata vielä aikuistuottajien tarpeeseen käsitellä vaikeita aiheita lastenkirjallisuuden kautta. Kiinnostavaa on nimittäin myös se, kuinka aikuiset kääntyvät lasten ja lastenkulttuurin puoleen etsiäkseen uusia näkökulmia elämisen ja olemisen ongelmiin. *Vain pahaä unta* on hyvä esimerkki sukupolvien yhteistyönä syntyneestä teoksesta, sillä sen ovat tehneet isä ja alle kouluikäinen tytär yhdessä. Tällaisten yhteistyöprojektien taustalla vaikuttavat varmasti nykyiset, lasten osallisuutta ja toimijuutta korostavat näkemykset, mutta näen niiden taustalla myös jonkinlaisen aikuisten halun lähestyä

maailmaa lapsenomaisesti. Olen aiemmin työssäni tarkastellut muun muassa Jukka Laajarinteen *Muumit ja olemisen arvoitus* -kirjaa ja Sirke Haposen *Muumiopasta* osana laajempaa Nalle Puh -kirjojen synnyttämää self help -oppaiden perinnettä, jossa filosofisia tai akateemisia aiheita käsitellään lastenkirjallisuuden klassikoiden kautta (Ylönen 2014). Nähdäkseni lapsuudesta ja lapsuuden lukukokemuksista haetaan sekä oivalluksia, että lohtua vaikeiden kysymysten äärellä. Jännittävää onkin tämän huomion valossa se, että palkitut lastenkirjat ovat usein niitä, jotka onnistuvat puhuttelemaan myös aikuisia ja jotka jollain tavoin haastavat lastenkirjallisuuden rajoja, esimerkiksi juuri kauhistuttavien aiheiden tai kauhistuttavien käsittelytapojen kautta.

Päivi Heikkilä-Halttunen on tamperelainen vapaa tutkija, kriitikko ja tietokirjailija, joka on keskittynyt lasten- ja nuortenkirjallisuuden sekä lukemisen tutkimiseen ja edistämiseen. Hän ylläpitää *Lastenkirjahylly*-blogia ja tuoreimmassa kirjassaan *Lue lapselle!* Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen hän painottaa lukemisen tärkeyttä lapsen kehityksen kannalta.

Susanne Ylönen on jyväskyläläinen lastenkirjallisuuden kauhuihin erikoistunut kulttuurintutkija, jota kiinnostavat kauhun ja lapsuuden leikkauskohdat, sekä inhon magneettisuus. Väitöskirjassaan *Tappeleva rapuhirviö*. Kauhun estetiikka lastenkulttuurissa (2016) hän käsitteli kuvakirjoissa esiintyvää kauhua esittäen, että sitä koskevaa keskustelua hallitsevat huolipuhe, söpöily ja psykologisointi, sekä esimerkiksi lasten harjoittama vertaiskulttuurinen, huolipuhetta vastustava merkityksellistäminen. Näiden diskurssien piireissä kauhua käsitellään hänen mukaansa joko ylevöittävästi, estetisoiden tai härmistävän alentavasti. Tällä hetkellä Ylönen tutkii esteettisen härmistämisen käsitettä populaarikulttuurissa yleisemmin. Tutkimusta rahoittaa Suomen Kulttuurirahasto.

Kirjallisuus

- Aristoteles 1967. *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.
- Baer, Elizabeth 2000. A New Algorithm for Evil: Children's Literature in a Post-Holocaust World. *The Lion and the Unicorn* 24(3), 378–401.
- Bettelheim, Bruno 1984. *Satujen lumous: merkitys ja arvo*. Helsinki: WSOY.
- Connolly, Paula T. 2008. Retelling 9/11: How Picturebooks Re-Envision National Crises. *The Lion and the Unicorn* 32(3), 288–303.
- Freud, Sigmund 2003. *The Uncanny*. London: Penguin Books. The New Penguin Freud.
- Greenberg, Harvey Roy 2009. Heimlich Maneuvres: On a Certain Tendency of Horror and Speculative Cinema. Steven Jay Schneider (toim.), *Horror Film and Psychoanalysis. Freud's Worst Nightmare*. Cambridge UK: Cambridge University Press. 122–141.

- Heikkilä-Halttunen, Päivi 2010. *Minttu, Jason ja Peikonhäntä. Lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista*. Helsinki: Avain.
- Heinonen, Timo, Kivimäki, Arto, Korhonen, Kalle, Korhonen, Tuija, Reitala, Heta & Aristoteles 2012. *Aristoteleen runousoppi: opas aloittelijoille ja edistyneille: mitä runousoppi sisältää ja miten sitä on tulkituttu sekä Aristoteleen käsitys onnistuneen runouden sisällöstä, muodosta, historiasta ja päämäärästä*. Helsinki: Teos.
- Jackson, Anna, Coats, Karen & McGillis, Roderick 2008. *The Gothic in Children's Literature: Haunting Borders*. New York: Routledge. Kindle Edition.
- Kidd, Kenneth 2005. A is for Auschwitz: Psychoanalysis, Trauma and the "Children's Literature of Atrocity". *Children's Literature* 33, 120–149.
- Laukka, Maria 2001. Sotketut peikon kasvat. Kuvakirjat ja kirjojen kuvat. Tuula Korolainen (toim.) *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Helsinki: Tammi, 63–76.
- Sanders, Joe Sutliff 2013. Chaperoning Words: Meaning-Making in Comics and Picture Books. *Children's Literature*, vol. 41 no. 1, 57–90.
- Ylönen, Susanne 2014. "Meidän maailmamme Möröt ovat sisäpuolella": muuminologian vaikutus lastenkirjallisuuden eksistentiaalisten kauhujen arvottamiseen". *Lastenkirja. Nyt*. Toim. Marleena Mustola. Helsinki: SKS. 217–240.
- Ylönen, Susanne 2016. *Tappeleva rapuhirviö: kauhun estetiikka lastenkulttuurissa*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.